

A római mezőgazdasági mágia

A jégeső ellen végzett protektív rítusok

Cato Maior a régi római szokások és erkölcsök nagy tisztelője azzal kezdi a *De agri cultura* című művét, hogy szembeállítja egymással a kereskedő, az uzsorás és a földműves munkáját, majd levonja belőle a tanulságot: a legbiztosabb és erkölcsileg legtisztább megélhetést a mezőgazdaság nyújtja, és méltán állt ez a foglalkozás az elődeinél is a legnagyobb becsben. A hagyomány szerint Cincinnatust is az eke szarva mellől hívták Rómába, hogy végszükség idején álljon az állam élére. Sok *nomen gentile*ben is az tükröződik, hogy az archaikus Róma társadalma egykor földművelésből élt, és ez az örökség mindvégig meghatározó volt az irodalmi és a vallási életben,¹ továbbá a mágia területén is éreztette a hatását.

A XII táblás törvényeknek az antik szerzőknél fennmaradt idézetei között találhatók olyan rendelkezések, amelyek a mágikus gyakorlat némely formáját törvényen kívül helyezik, és ezek között dominálnak a mezőgazdasági vonatkozással bíró passzusok. Seneca a *Quaestiones naturales*ben idézi a XII táblás törvényeknek egy rendelkezését, amely arról szól, hogy más terményét senki sem pusztíthatja el mágikus eszközökkel (*NE QVIS ALIENOS FRVCTVS EXCANTASSIT*).² Servius pedig arról tudósít, hogy szintén büntetendő cselekmény az idegen termést a saját földre varázslat segítségével átirányítani (*NEVE ALIENAM SEGETEM PELLEXERIS*).³

Arról, hogy az ártásnak és az alantas haszonszerzésnek ez a módja Augustus korában is élénken élt a rómaiak képzeletében, ékesen tanúskodik, hogy Vergilius a VIII. eclogában a következő szavakkal írta le Moirisnak a varázslónak a ténykedését:

*Has herbas atque haec Ponto mihi lecta uenena
ipse dedit Moiris (nascuntur plurima Ponto);
his ego saepe lupum fieri et se condere siluis
Moerim, saepe animas imis excire sepulcris
atque satas alio uidi traducere messis.*

¹ ADAMIK T., 2009. 41.

² Seneca *Quaest. Nat.* 4. 7. 2.

³ GRAF, 2009. 35.

A termények mágia útján történő eltulajdonításával való vádaskodás során időnként társadalmi ellentétekre is fény derül, amely ellentéteket a hamis rágalmon alapuló ítéletekkel akartak megoldani. Plinius a *Naturalis Historiában* megőrzött egy érdekes történetet a köztársaság korából, amelynek főszereplője Caius Furius Cresimus, egy fölsszabadított rabszolga. Cresimus a maga kicsiny földjéről (*in parvo admodum agello*) nagyobb termést tudott betakarítani, mint a szomszédjai, akik nála sokkal nagyobb területeket műveltek, és így hamar közutálat tárgyává vált. Ahogy ez történni szokott, a szóbeszéd is hamar fölroppent, hogy a hajdani rabszolga mágikus úton mások terményeit viszi át a saját földjére (*ceu fruges alienas perliceret veneficiis*), és így ér el nagyobb termést. Rövidesen Cresimus *tribusa* elé került az ügy, és a rettegő gazdának meg kellett jelennie a tárgyaláson. Cresimus végül megjelent, de elhozta magával a 'varázsszereit' (*veneficia*) is, amelyekkel a korábbi eredményeit elérte: a rabszolgáit, a vasszerszámaikat, a kapáit, az ekéit és a marháit, ilyen fölvezetés után pedig nem is lehetett kérdés, hogy azonnal fölmentették a vád alól.⁵

Fritz Graf értelmezése szerint a történetet olvasva észre kell venni, hogy Cresimus nem véletlenül vált áldozatává a szomszédjai gyűlölettel vegyes irigységének, hanem jövevényként (a Cresimus cognomen – a név, amit rabszolgaként viselt – arra utal, hogy a görög keletről származott) egyébként is a társadalom peremén kellett élnie, és az okozta a társadalmi feszültséget, hogy felszabadított rabszolgaként a szabad rómaiakhoz méltó tevékenységben sikeresebb volt a szabadszületésűeknél. „Ez a társadalmi egyensúlyt fenyegeti. Erre reagálnak a többiek: úgy látszik, a jövevény nem tartja be a szabályokat, ezért megvádolják azzal, hogy varázsigéket (*incantamenta*) használ – hiszen ekkora sikereket nem érhetett el tiszta eszközökkel. A társadalmi struktúra felfordulásának veszélyére a polgárok egy másik kifordítással válaszolnak: a sikeres gazdából sikeres varázslót csinálnak.”⁶

A mezőgazdasági mágiaának nemcsak büntetendő formái léteztek, hanem olyan rítusokról is

4 *E füveket s Pontus partján gyűjtött eme mérget*

(Ott terem a legtöbb) nékem Moeris maga adta.

Láttam elég gyakran, Moeris hogy lett eme szertől

Farkassá erdők mélyén, lelket, hogy idézett

Sír fenekéről elő s termést más tájra hogyan vitt.

(ford. Vietórisz József)

⁵ Plin. Nat. 18. 41–43.

⁶ GRAF, 2009. 50.

maradt fenn antik beszámoló, amelyeket a földművelők teljesen szabadon, és mindenféle büntetés nélkül végezhettek.⁷ Még a hagyományos értékrendet magukénak valló szerzők is ajánlották őket, de a hangjukban bizonyos elővigyázatosság figyelhető meg abban a tekintetben, hogy a vidéki birtokokon dolgozó rabszolgáknak milyen rítusok végzését tartották megengedhetőnek, szem előtt tartva a lehetőséget, hogy varázshatalmukat az uraik ellen is felhasználhatják.

A mezőgazdasági munkák végzése során nagy nehézséget jelentett a naptárnak az időjárással való összhangba hozása, hogy minden évnek ugyanazon időszakában lehessen elvégezni ugyanazon munkafolyamatokat, és elkerülhessék azokat a károkat, amiket az időjárás hirtelen megváltozása okozhat.⁸ Ez az oka annak is, hogy Columella és Palladius műveiben nagy szerepe van a naptárnak, és az egyes mezőgazdasági munkák tárgyalásakor ezért szerepel sok asztronómiai megállapítás is.⁹

Abban az esetben, ha egy fontos meteorológiai esemény, amelynek megtörténte elengedhetetlenül szükséges volt a következő munkafázis elvégzéséhez, nem következett be, tehát például hosszan nem esett az eső, akkor imádkoztak és áldozatokat mutattak Iuppiternek, akiről azt feltételezték, hogy a fényes égbolt istenségeként¹⁰ hatalmában áll segíteni.¹¹ A Horatius által írt *Carmen Saeculare*-ban elhangzik egy kérés az esőért (29–33.), és Petronius is megemlékezik a *Satyricon*-ban egy hajdani engesztelő rítusról, amelynek során a *matronák* mezítláb és kibontott hajjal fölmentek egy dombra, és ott azért fohászkodtak, hogy Iuppiter küldjön esőt a földre (Petr. *Sat.* 44.).¹²

Sextus Pompeius Festus, Kr. u. II. századi grammatikus kivonatolta Verrius Flaccus (Kr. e. 55– Kr. u. 20) *De verborum significatu* című húszkötetes szótárát, ezzel számos archaikus szó, szokás és intézmény magyarázatát őrizve meg az utókor számára.¹³ Festus beszámol róla, hogy

⁷ A protektív mágiával szemben tanúsított megengedő magatartás nagyon sokáig éreztette a hatását, még a *Codex Theodosianus*-ból is ismerünk olyan rendelkezést (*CTh.* 9. 16. 3.), amely nem minősíti büntetendőnek a jégeső elhárításáért végzett mágikus rítusokat. (AGER, 2010. 42–43.)

⁸ ALVAR NUÑO 2014. 24–26

⁹ AGER, 2010. 58.

¹⁰ A Iuppiter név etimológiáját tekintve a *dies* ('nap') szóval áll rokonságban, és az indoeurópai égboltisten továbbélése a római vallásban. (ADAMIK B., 2009. 168–169.)

¹¹ AGER, 2010. 58.

¹² AGER, 2010. 127–129.

¹³ ADAMIK T., 464–465.

egykor, már ha el lehet hinni (*si creditur*) – teszi hozzá némi kétkedéssel – a *lapis manalis* Rómába való bevitelével érték el, hogy essen az eső.¹⁴ A rejtélyes *lapis manalis* mibenlétét Terentius Varro fejti ki részletesebben, aki leírja, hogy a követ rendszerint akkor mozdították meg, ha esőért imádkoztak.¹⁵ A meglehetősen homályos rítusnak az értelmezése vitatott, de az egészen biztos, hogy egyértelműen mágikusnak nevezhető. Eli Edward Buriss véleménye szerint a *lapis manalis* egy meteoritkő volt, de Fowler úgy gondolja, hogy a kő tetején egy vízzel teli lyuk volt, amelyből a mozgatás során csepegett a víz, és ez idézte elő az esőt.¹⁶

Az esőért való könyörgés, akár a szárazság, akár pusztán az évszak indokolja azt, általános vallási jelenségnek nevezhető, amely a természetvallások többségében megtalálható, és gyakran telítve van mágikus elemekkel.¹⁷

Az ókori zsidóság esetében megfigyelhetjük, hogy – hasonlóan a Rómában tapasztaltakhoz – az esőért való könyörgés egyaránt részét képezte a hivatalos vallásnak¹⁸ és a mágikus rítusoknak is, amit jól példáz Honinak a körhúzóinak (חוני המעגל) a története. Honit nagy szárazság idején megkérték, hogy imádkozzon Istenhez, azért hogy essen az eső, erre ő egy kört rajzolt a földre, majd beleállt és ott imádkozott, erőfeszítéseit azonnal siker koronázta.¹⁹

A római földművesek számára a nem kívánt jelenségek elhárításának egyik eszköze a protektív mágia gyakorlása volt, aminek segítségével megpróbálták távol tartani a mezőgazdasági munkára leginkább fenyegetést jelentő károkozókát, mint például a gabonarozsdát, a sáskákat és a jégesőt.²⁰

A jégeső elleni mágikus küzdelemnek számos olyan formája volt, amelyet megőriztek az ókori írók az utókor számára. Ezen leírások közül a legrészletesebbet Lucius Annaeus Seneca szolgáltatja, aki leírja, hogy Kleónaiban egyes állami rabszolgáknak, akiket *chalazophylacae*

¹⁴ Paul–Fest. p. 2.

¹⁵ Varro *Vita populi Romani. frg, Non. p. 547.*

¹⁶ AGER, 2010. 134.

¹⁷ Frazer korszakalkotó, de számos tekintetben már meghaladott művében, *Az aranyágban* az esőcsinálás rítusairól a különféle primitív népek körében a *Varázslók mint királyok* című fejezetben számol be, ezzel is kiemelve az esőcsinálás feladatának központi jelentőségét a természeti népeknél. (FRAZER, 1993. 58–70.)

¹⁸ Itt elég a misnai korból származó *Smóne Eszré* imádságra (*Tizennyolc áldás*) utalni, amely télen a következő betoldással hangzik: *Örök a hatalmad, Urunk, Te kelted életre a holtakat, nagy megmentő, aki szelet fúvat, és esőt hullat.* (אתה גבור לעולם אדני, מחיה מתים אתה, רב להושיע.) (SÁMUEL IMÁJA. 58.)

¹⁹ *Misna. Taanit. 3. 8.*

²⁰ NIETO, 2010. 567.

névvel illettek, az volt a feladatuk, hogy előre jelezzék a jégesőt, hogy a város lakossága állatok feláldozásával még jókor el tudja hárítani azt. Akik pedig nem jutottak áldozati állathoz, azok a saját ujjukat vágták meg, és pár csepp vérükkel mutattak be áldozatot.²¹ A különös szokásról Alexandriai Szent Kelemen is beszámol, amikor megemlíti azt a véleményt, amely szerint a jégesőt és a természeti csapásokat a gonosz lelkek okozzák. A közeli Methana esetében pedig Pausanias tudósít róla,²² hogy létezett bizonyos elhárító rítus az ártalmas délkeleti szél és a jégeső ellen.²³

Plinius Maior a *Naturalis Historia* harminchetedik könyvében az általa ismert köveknek és ásványoknak hosszú katalógusát állítja össze, és egyesével részletezi a tulajdonságaikat (37. 124.). Arra is kitér, hogy az ametiszt a megfelelő imádság kíséretében megvéd a sáskától és a jégesőtől.²⁴ Ebben az esetben valószínűleg nem arról van szó, amit a Sidi Kaddouban talált feliraton olvasni lehet, hogy a felirattal ellátott kövek (λίθοι γεγραμμένοι) a rajtuk található szent nevek miatt védenek meg, és maga a kő anyaga nem számít lényeges kérdésnek, hanem ebben az esetben sokkal inkább a kő belső tulajdonságai számítanak.²⁵

Palladius Kr. u. IV–V. századi római mezőgazdasági író beszámol az *Opus agriculturae* című művében (1. 34. 17.) arról, amit a X. században Bizáncban összeállított *Geoponica* (1. 14.) is megerősít: a különböző állatok lenyúzott bőre tudja védeni a jégesőtől a terményeket.²⁶ Ennek a népi hiedelemnek a nyoma nemcsak mezőgazdasági szakkönyvekben, hanem egy irodalmi műben is föllelhető, Philostratus Kr. u. II–III. századi író a *Héroikos Logos*-ban a következő párbeszédet adja egy vincellér szájába, aki egy föníciai hajósnek mesél a héroszokkal való találkozásáról: σὺ δέ, ἐπειδὴ φιλεῖς που τὰς ἀμπέλους, εἰπέ μοι τί μάλιστα περὶ αὐταῖς δέδοικας." "τί δ' ἄλλο γε" εἶπεν "ἢ τὰς χαλάζας ὑφ' ὧν ἐκτυφλοῦνται τε καὶ ῥήγνυνται," "ἰμάντα τοίνυν" εἶπεν ὁ Παλαμήδης "περιάπτωμεν μὲν τῶν ἀμπέλων καὶ οὐ βεβλήσονται αἱ λοιπαί." (Philostr. *Her.* 21. 8.)²⁷

²¹ *Quaest. Nat.* 4. 6–7.

²² Paus. 2. 34. 2.

²³ NIETO, 2010. 555.

²⁴ AGER, 2010. 146.

²⁵ Sevillai Izidor is hasonló értelemben ír az *Etymologiae* 16. kötetében a korallról: *Corallium tempestati et grandini resistere fertur.* (ISIDORUS, 582.)

²⁶ NIETO, 2010. 557.

²⁷ „(...) Te viszont, minthogy szereted a szőlőket, áruld el nekem, hogy mitől félted a leginkább őket!” Mire ő: „Mitől mástól, mint a jégesőtől, mely elpusztítja a rügyeit és összetöri őket.” Palamedész erre azt mondta: „Gyere,

Palladius több más jégeső elleni módszer leírását is megőrizte, többek között olyan eljárásokat is megemlít, amelyek érdekes párhuzamokat mutatnak más kultúrák szokásaival. Forrásai szerint megoldás lehet a problémára egy vörös posztóval letakart malomkő²⁸ vagy egy bagoly keresztre feszítése, illetve az is, ha bevérezett baltákkal fenyegetik az eget.²⁹ A baglyok keresztre feszítésére vonatkozóan a Kr. u. II. századi Apuleius *Metamorphoses*ében is található utalás, amikor a főszereplő Lucius arról tanakodik a barátnőjével Photissal, hogy milyen állattá változzon. A latolgatás közepette felmerül az 'éjjeli madárrá' változás gondolata, de Lucius rögtön el is veti, mert többek között fél tőle, hogy elkapják és kifeszítik az ajtóra, hogy így hárítsák el a balszerencsét, amit a szárnyas látogatása okozna a háznak.³⁰

A jégeső elkergetése vérrel bekent balták segítségével nem egyedül a római mágia sajátossága, hanem a magyar néphagyományban is szerepelt egy hasonló eljárás a vihar elűzésére, amely abból állt, hogy vihar és jégeső idején kidobták az ajtó mellett található fejszét az udvarra, abban a reményben, hogy ez majd elűzi az esős időt.³¹

Jégeső elleni feliratok

Az antik szerzők írásaiban a jégeső elhárításának sok módszere maradt fenn, de magukat a formulákat, amiket egy-egy rítus végzése során el kell mondani, egyik sem tartalmazza. Az, hogy ennek ellenére is módunk van betekintést nyerni az ilyesféle mágikus szövegek világába, annak köszönhető, hogy rendelkezésünkre áll néhány olyan felirat, amelyet a jégeső ellen készítettek. Ezeket a feliratokat elsőként Francisco Javier Fernández Nieto gyűjtötte össze, és a továbbiakban én is az általa kialakított kronologikus rendszert fogom követni, a teljesség igénye

tekerjük körbe ezzel a szíjjal a szőlőtövek egyikét, utána már a többinek sem lesz semmi baja.” (ford. Preseka Diotima)

²⁸ Nieto a posztó vörös színét arra vonatkoztatja, hogy az emlékeztet a vérré, (NIETO, 2010. 559.) a véres baltákat pedig azzal a babonával hozza összefüggésbe, hogy a vér elűzi a jégesőt és a vihart. (NIETO, 2010. 583–84.)

²⁹ Pall. *Op. agr.* I. 35. 1–2.

³⁰ Apul. *Metam.* III. 23. A szokásról Columella is megemlékezik. (RR. 10 348–350.)

³¹ <http://mek.oszk.hu/05200/05255/html/> 2015.01.06. (ERDÉLYI Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok.* Kalligram, Pozsony.)

nélkül.³²

A továbbiakban a legnagyobb figyelmet az Aïn Fournában talált keresztnek fogom szentelni, mert az kapcsolódik a legközvetlenebb módon egy másik, a jégesők elhárítása céljából írott szöveghez, továbbá azért, mert terjedelménél, alakjánál és tartalmánál fogva talán az veti föl a legtöbb kérdést.

Az Aïn Fournában talált ólomkereszt

Az ókori Furnos Maius – a mai Aïn Fourná – területén található római vízvezeték romjai közül előkerült egy ólomkereszt, amelynek mindkét oldala sűrűn tele volt írva kurzív latin betűkkel (3. felirat). A megtalálás körülményei és a lelet elsődleges környezete nem pontosan ismertek, így az említett kereszt eredetére vonatkozóan – eltekintve a meglehetősen homályos szóbeli közléstől – meg kell elégednünk annyival, hogy a tárgyat Garbe, a helyi közmunkaügy (*Travaux Publics*) helyettes vezetője juttatta el a *Commission de l’Afrique du Nord*nak, majd később készségesen rendelkezésére állt A. Audollentnak, aki nagy erőfeszítéseket tett azért, hogy további információkat nyerjen róla, sajnos hasztalanul.³³ A leletről először 1923-ban szerezhetett tudomást a tudományos világ, amikor a *Bulletin Archéologique*-ben megjelent egy rövid értesítés arról, hogy a két darabra törött tárgy a tuniszi Musée national du Bardo birtokába került.³⁴

A lelet keletkezése az íráskép és a felirat nyelve alapján a Kr. u. V–VI. (esetleg a VII.) évszázadra tehető.³⁵ Egyetlen ólomlapból vágták ki, 34 centiméter magas és 35 centiméter széles, a szárainak végei nem egyenesek vagy lekerekítettek, hanem fecskefárok-szerűen visszahajlanak középre, így a tárgynak nyolc sarka van, és leginkább egy máltai keresztre

³² Nieto összegyűjtötte egy listába a feliratokat, de csak a számára érdekesek szövegét közölte, és fordította le, illetve nem készítette el ezeknek a feliratoknak az egységes kiadását, így a szövegeket – amennyiben Nieto nem közli őket – igyekeztem onnan idézni, ahol először megjelentek. Magukat az íráshordozókat nem volt alkalmam személyesen megvizsgálni, így változtatás nélkül átvettem az egyes kiadóktól a különböző jelölési módokat, és nem törekedtem arra, hogy egységesítsem a szövegekben található jelölésrendszert a leideni rendszer alapján.

³³ AUDOLLENT, 1951. 45.

³⁴ CAGNAT, 1923. p. CCVI.

³⁵ AUDOLLENT, 1951. 73.

hasonlít. A felső szárának teteje letört, de a két rész pontosan összeillik.³⁶ A lelet kidolgozottsága kezdetleges és elnagyolt, az alakja emlékeztet egy *Bulla Regiában* talált hasonló keresztre, amelyet Héron de Villefosse írt le, de annak a végeit külön ezüstözéssel látták el.

Az ólomlemez két oldalán két, nagymértékben megegyező szöveg található, amelyek a lamella tetején kezdődnek, és a felületek nagyobb részét elfoglalják. Az Audollent által I. szöveggént megjelölt felirat írása sokkal halványabb és nehezebben olvasható, mint a II. szöveg, de ez önmagában nem indokolja, hogy két külön kezdet feltételezzünk, az íráskép ennek az ellenkezőjét is megerősítheti. A szöveg bekarcolása után a felirathordozót három helyen is átlukasztották, valószínűleg abból a célból, hogy szögek segítségével könnyebben lehessen rögzíteni.³⁷

A lyukak elhelyezkedése alapján, és mivel az ólomtábla szövege sem utal ilyesmire, elvethetjük azt a lehetőséget, hogy a szögekkel egy átok hatásának a növelését próbálták volna elérni az analógián alapuló mágia alkalmazásával. Annak ellenére ugyanis, hogy sok mágikus célra használt ólomtáblát, amelyek szögekkel voltak átluggatva, első látásra tetszetős párhuzamba lehetne állítani az Aïn Fournából származó lamellával, a kutató szembesül néhány döntő fontosságú különbséggel, amelyek biztosítanak a hasonlóság pusztán látszólagos voltáról. Az átoktáblák, amelyeket szögekkel fűrtak át, rendszerint össze voltak hajtogatva, és csak a hajtogatás után lettek átdöfve, míg az ólomkereszt még csak meghajlítva sem volt, és semmiféle akaratlagos rongálás nyomát nem viseli magán. Hasonlóan jelentős különbség, hogy az átoktáblák esetében a tüvel való átdöfés a részét képezte a mágikus úton való ártásnak,³⁸ míg az említett lamellán szereplő szöveg protektív célzattal íródott, így valószínűsíteni lehet, hogy

³⁶ CAGNAT, 1924. p. XXXVI.

³⁷ AUDOLLENT, 1951. 46.

³⁸ GRAF, 2009. 98–99.

A szúrásra alkalmas eszközök használata az ártó mágiában nagyon elterjedt volt, és az ólomtáblácskákon kívül gyakran szurkálták velük a megátkozni kívánt személy képmását is, ahogyan arról egy, a párizsi nagy varázspapiruszon található recept részletesen beszámol: *Végy tizenhárom bronztüst, és szúrj egyet az agyába, mondván: «Átszúrom, XX, az agyadat.» Kettőt szúrj a fülébe, kettőt a szemeibe, egyet a szájába, kettőt a beleibe, egyet a kezeibe, kettőt a nemi szervébe, kettőt a talpaiba, minden alkalommal elmondván: «Átszúrom XX adott testrészét, hogy senki másra ne gondoljon egyedül rajtam, XY-on kívül.» Végy egy ólomlemez (..) (PGM IV 320–330.) (ford. Németh György) (NÉMETH, 2009. 56.)*

a rajta látható lyukak célja inkább az volt, hogy a szöveget ki lehessen függeszteni.³⁹

Az íráshordozó ólomból készült, amely fémeket az ókori mágikus gyakorlatban leginkább az átoktáblák készítésére használták, de számos amulettnek is ez volt az anyaga, amelyek esetében – magától értetődő módon – nem merülhet föl az ártó szándék.⁴⁰ Az ókori mágikus amulettek eddigi legteljesebb kiadását Roy Kotansky készítette el, aki így fogalmaz az ólomnak a protektív mágiában betöltött szerepével kapcsolatban: „Lead was also used for the occasional inscribing of magical amulets, both late Christian prayers or exorcisms and earlier Greek incantations (or Hellenistic date), but these are rare.”⁴¹

Audollent két lehetséges magyarázatot említ meg a kereszt anyagával kapcsolatban: a tárgy készítője vagy azért választotta az ólmot, mert könnyű rá írni, vagy azért mert az ólom az ókorban széles körben elterjedt elképzelés szerint a vészhozó Szaturnusz bolygóhoz kapcsolódik.⁴² A két magyarázat közül valószínűleg az első áll közelebb az igazsághoz, amely magyarázatot az is megerősíti, hogy a felirat szövegében semmiféle közvetlen vagy közvetett utalás nem szerepel a Szaturnuszra vonatkozóan, és önmagában a tematika sem indokolja, hogy bármi ilyesmit feltételezzünk.⁴³

A szövegek nehezen olvashatók és értelmezhetők, ezért a kutatók, akik kísérletet tettek az értelmezésre, egyaránt arról számoltak be, hogy alig lehet elolvasni,⁴⁴ és Audollent is inkább csak általános tartalmi összegzés készítésére vállalkozott.⁴⁵

Mindkét szöveg kurzív latin betűs írással készült, az író egy hegyes tárggyal karcolta bele az írásjeleket az anyagba, és a sorok közé időnként ötágú csillagokat (*pentagram*) illesztett be. A II. szöveg egy görög kereszttel kezdődik, feltűnik egy *krisztogram*, valamint az I. szövegben szerepel az a jel, amely általában a megátkozni kívánt személy nevét helyettesíti (*deina*), jelen esetben nem a hagyományos funkciójában.⁴⁶ A felirat készítője, az afrikai feliratok többségétől

³⁹ AUDOLLENT, 1951. 49.

⁴⁰ NÉMETH, 2010. 24.

⁴¹ KOTANSKY, 1993. p. XVI.

⁴² VIANO, 2006. 168.

⁴³ AUDOLLENT, 1951. 50.

⁴⁴ CAGNAT, 1924. p. XXXVII.

⁴⁵ „Mais, avec un peu de persévérance, en multipliant les tentatives, j’espère avoir réussi, non pas à tout lire, ni à tout expliquer, du moins à donner le sens général du double document.” (AUDOLLENT, 1951. 47.)

⁴⁶ AUDOLLENT, 1951. 60.

eltérő módon, gyakran alkalmazott ligatúrákat az *et* és a *de praepositiók* esetében,⁴⁷ és a keresztény liturgikus forrásokból ismert módon rövidítette a szöveg legelején előforduló *in n(omine) d(omi)ni* kifejezést is.⁴⁸

A II. szöveg elején található görög kereszt elhelyezése hasonlít a keresztény liturgikus forrásokban előforduló, a szöveg előtt álló keresztekre, amelyekhez rendszerint az ima előtti keresztvetés liturgikus aktusa csatlakozik, de ebben az esetben nem tudjuk, hogy ehhez a jelhez kapcsolódott-e bármilyen gesztus. A szövegben előforduló *pentagram*ok ugyanezt a jelenlegi ismereteink alapján megválaszolhatatlannak tűnő kérdést vetik föl: végzett-e bármilyen rituális mozdulatot az olvasó, amikor átsiklott a tekintete egy *pentagram* fölött, vagy a jeleknek a varázslat hatékonyságának növelésén túl egyéb szerepe nem volt.⁴⁹

Mágikus lamellákon és papiruszokon rendszeresen megjelennek különböző, a szövegbe illesztett szimbólumok, a *pentagram* és a kereszt kifejezetten gyakran, és egy Koppenhágában őrzött, ismeretlen helyről előkerült Kr. u. V. századi láz elleni ráolvasást tartalmazó keresztény papiruszon ugyanígy egy kereszt vezet be a rövid hitvallással folytatódó szöveget.⁵⁰ A késő antik észak-afrikai keresztény feliratokon is gyakran szerepelnek keresztek, de ebben az esetben valószínűleg általában nem rendelkeztek mágikus funkcióval.⁵¹

Az olvasó a szimbólumok után rögtön egy keresztény bevezetéssel (*In n(omine) d(omi)ni*) eljut a tömör tárgymegjelölésig (*incipit iscrbtura ad grandin*), és értesül róla, hogy egy jégeső elleni varázssformula következik. Az *scriptura* szó ebben a szövegkörnyezetben sokkal inkább 'varázssformula', mint pusztán 'felirat' értelemben áll, ahogyan ezt egy Kr. u. VI. századi, Szent Eugendus apát által végrehajtott ördögűzés szövegében is megfigyelhetjük: *Eugendus servus Christi, in nomine Domini nostri Iesu Christi Patris et Spiritus sancti, praecipio tibi per scripturam istam (...)*.⁵²

Ezek után rögtön egy invokáció következik, amely a 'legjobb capitoliumi Úrhoz' (*domne*

⁴⁷ AUDOLLENT, 1951. 73.

⁴⁸ CAPPELLI, 1982. 7.

⁴⁹ AUDOLLENT, 1951. 51–52.

⁵⁰ SM 23.

A ráolvasás szövege magyarul, Bajnok Dániel fordításában *Az Olympos mellett* című tanulmánykötetben olvasható. (BAJNOK, 2013. 737.)

⁵¹ A teljesség igénye nélkül: ILAlg. I. 92., 432., 435., 436., 440., 441., 979.

⁵² AUDOLLENT, 1951. 52.

*lobis*⁵³ *obt[i]me cabtuline*) szól. Az invokáció önmagában is komoly kérdéseket vet föl, mert a felirat készítésének idején a kereszténység már győzedelmeskedett Észak-Afrikában, és a különböző, magukat kereszténynek tartó csoportok közötti ellentétek sokkal jelentősebbek voltak, mint a pogányság utóvédharca.⁵⁴ Ugyanakkor arról is számos adat áll rendelkezésre, hogy a pogányság nem pusztán egyre halványuló emlékként élt tovább néhány obskúrus helyi szokásban és a mágikus gyakorlatban, hanem bizonyos elemei a hivatalos állami életben is fennmaradtak.⁵⁵

Ezek után egy rövidebb, nem értelmezhető szövegrész következik, amelynek elolvasását főképp az nehezíti, hogy a lamella itt lett átszúrva, aminek következtében eltört, és így sok betű eltűnt a feliratról. A következő értelmezhető mondat arról tudósít, hogy *ott született meg a szőlőtő Krisztus vérével* (*ibi nata est bitis cum senquine cristi*), aminek egyértelmű magyarázatát nehéz lenne megállapítani. Lehet, hogy a szőlőtő kapcsolatban áll a leírt mágikus rítus mezőgazdasági jellegével,⁵⁶ de az is lehet, hogy egy távoli utalást tartalmaz a bibliai versre: Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή καὶ ὁ πατήρ μου ὁ γεωργός ἐστίν. (Jn. 15.1.)

Jézus megjelenése egy mágikus szövegben egyáltalán nem számít kirívónak, ugyanis számos varázspapiruszon, amuletten és *defixiós* táblán találkozunk Jézus nevével, továbbá varázsszóként is használták, és fölbukkan a démonnevek között is.⁵⁷

A következő rész (*ibi ista et ingira modo ter memora*) valószínűleg egy *rubrika*, amely a rítus végzője számára írja elő, hogy hogyan járjon el.⁵⁸ Az *ingira* igealakot valószínűleg a *gyrare* latin ige előtaggal ellátott, *imperativusi* alakjának tarthatjuk, és arra a körforgásra utalhat, amelyet a varázslat végzője tesz. Az ókori római vallásban gyakori jelenség, hogy a fohászkodó az imája végeztével teljesen körbefordult (*circumactio corporis*), így akár ennek továbbélése is megjelenhet az előírásban.⁵⁹

⁵³ Minden valószínűség szerint ez a szó a többes szám első személyű személyes névmás *dativusi* alakjának ('nobis') felel meg.

⁵⁴ HAHN — MÁTÉ, 1972. 95–98.

⁵⁵ Többek között néhány pogány papi tisztség bizonyult rendkívül időtállóknak, mert még a vandál hódítás utáni évekből is van epigráfiai adat arra vonatkozóan, hogy egyes tisztségek neve a kereszténység fölvétele után is továbbélt. (LEONE, 2013. 91–92.)

⁵⁶ Nieto kiemeli a vér megjelenését a szövegben. (NIETO, 564.)

⁵⁷ NÉMETH, 2013b. 766–767.

⁵⁸ AUDOLLENT, 1951. 53.

⁵⁹ KÖVES-ZULAUF, 1995. 63.

Ezek után a felirat egy *historiolát*, „egy olyan sűrített, mitikus jellegű elbeszélést, amely analógiaként szolgál a mágikus praktika számára”,⁶⁰ tartalmaz, amelyben szó esik egy „emberkérőr” (*omuncio*), aki nagy szárazság idején egy élő forráshoz (*fontem bibum*) megy. Ott találkozik egy kígyóval, aki előkúszik, hogy bántsa, de aztán csak a segítségét kéri abban, hogy szabadítsa meg a „rossz vizektől és a jégesőtől” (*libera me de aquas malas et de grandine mala*). A történet szempontjából lényeges elem, hogy a kígyó előmászott (*eixit*) valahonnan (a földből vagy a forrás vizéből), ami az állat alvilági (jelen esetben *khtonikus* vagy a vízhez kapcsolódó) aspektusát erősíti meg.⁶¹

A *historiola* után visszatér a korábban már említett rubrika (*ibi ista et ingira modo ter memora*), de azzal a kiegészítéssel, hogy azt egészen a *defixio* végéig kell elmondani. A szöveg tartalma alapján következtetni lehet arra, hogy az író szóhasználatában a *defixio* szó valószínűleg nem azt jelenthette, amit a modern mágiakutatás *defixiónak* nevez, hanem egyszerűen arra utal, hogy egy ’mágikus formuláról’ van szó.⁶²

Ezután következik maga a formula, amely egy hosszabb sorozatát tartalmazza különböző *vox magicáknak*, amelyek más szövegekből nem ismertek, és nem is hasonlítanak a megszokott *vox magicákra*.⁶³ A próbálkozás, hogy a varázsszavakat megfeleltessük pun vagy berber szavaknak, esélytelennek látszik, hangzásvilágukban viszont semmiképpen sem emlékeztetnek e két nyelv szavaira. Egyedül az *abdella* szó nyújt némi reményt az értelmezésre, mivel a Karel Jongeling által összegyűjtött afrikai feliratos névanyagban előfordul az Abdilim név, és annak vélhetően eltorzult formája az Abdilia.⁶⁴ A név azért is kiválóan alkalmas lehetne a démonnév szerepére, mivel punul azt jelenti: az istenek szolgája (‘bd ʾlm). A Kr. u. V. évszázadban még sokan voltak, akik anyanyelvi szinten bírták a pun nyelvet,⁶⁵ és valószínűleg még jóval később, az utolsó anyanyelvi beszélő halála után is éltek sokan, akik legalább részlegesen megértették.⁶⁶

⁶⁰ BAJNOK, 2013. 728.

⁶¹ Az ókori világban széles körben elterjedt volt a nézet, hogy a kígyóknak erős *khtonikus* kötődéseik vannak. Többek között ez jelenik meg Eileithyia eleai kultuszában is, ahol egy *khtonikus* kígyót részesítettek kultikus tiszteletben (Paus. 6. 20. 5.). Továbbá a zsidó hagyományban is a kígyónak a földdel való szoros kapcsolatát láthatjuk (Gn. 3. 14.), majd a keresztény elképzelés magával a gonosszal is azonosítja. (Ap. 20. 2.)

⁶² AUDOLLENT, 1951. 54.

⁶³ AUDOLLENT, 1951. 58.

⁶⁴ <http://www.punic.co.uk/phoenician/latnames/latnames.pdf> 2015. 01. 03.

⁶⁵ KRAHMALKOV, 2001. 19.

⁶⁶ Szent Ágoston (354–430), aki maga is ennek a vidéknek volt a lakója, az *Epistolae ad Romanos inchoata*

A varázsszavak hosszú sora után egy *rasura* következik, majd az író magát a kérését is megfogalmazza, amelynek beteljesüléséért végzi a rítust. A kérés röviden így foglalható össze: távozzon a jégesőt hozó felhő, és ne okozzon kárt a varázsló mezőgazdasági terményeinek. A rövid kérés a mágikus szaknyelvre – tágabb értelemben véve az egész római rituális nyelvre – jellemző módon tartalmaz egy felsorolást, amelyben egyesével vannak említve a különböző mezőgazdasági termények, illetve a termőföld, ahol azok teremnek. A mágikus védelemben részesíteni kívánt helyek és termények katalógusa, és az esetleges átfedések a katalógus különböző elemei között (például a *poma* és az *orta*) kapcsolatot teremtenek az ólomkeresztben található szöveg rituális nyelve és a *defixiók* nyelve között.⁶⁷ Ahogyan a *defixiók* szövegei részekre bontja, és külön-külön intéz támadást a test egyes részei ellen, úgy a protektív szöveg is elkülöníti, és egyenként helyezi mágikus védelem alá az egyes területeket. Ezen két jelenség a római vallásnak arra az analitikus szemléletmódjára vezethető vissza, amely mindent szeret a lehető legpontosabban körülírni, elhatárolni és bebiztosítani.⁶⁸

A kérés a Szentháromság említésével zárul, majd utána egy újabb megerősítés következik (*quia baleat quod ego incentivo*), azután pedig háromszor szerepel a görög '*hagios*' szó *psilósist* szenvedett formája (*agios*), végül az ámen (a szövegben: *emen*) és az '*alleluia*' héber szavak. Az I. szövegben három '*agios*', két '*emen*' és két '*alleluia*' szerepelt, a másodikban pedig három '*agios*', három '*emen*' és egy '*alleluia*'. Végül mindkét szöveg *pentagrammokkal* zárul.

A továbbiakban kísérletet teszek a keresztben lévő felirat latinságának legfőbb jellegzetességeinek bemutatására, de helyszűkében csak a leglényegesebb elemekre szorítkozom. Az ólomtáblán található szöveg nyelvezete sajátos, magán viseli a kései latin nyelv számos tulajdonságát, és a nyelvtanilag nem különösebben művelt író egyéni, hibás nyelvhasználatát.⁶⁹ A kései és vidéki latin nyelvben megszokott módon gyakran írásban sem

expositio című művében följegyzett egy érdekes, a pun anyanyelvűek és a latinul tudók között megesett történetet, ami szépen mutatja, hogy az ő idejében a falusiak körében mennyire élő volt még a pun beszéd. (AUGUSTINUS, p. 2096. [PL XXXV.])

⁶⁷ KROPP, 2008. 167–170.

⁶⁸ A jelenséget Nótári Tamás a római istenvilág specializált jellege kapcsán így fogalmazza meg: (...) *legszerencésebb abból, a római vallásra meglehetősen jellemző analitikus szemléletből kiindulni, amellyel az élet bizonyos folyamatait a lehető legkisebb egységekre lebontja, és ezen cselekvési, illetve történeti fázisok mindegyikét egy-egy külön ehhez hozzárendelt istenség, Usener megnevezésével egy-egy Sondergott hatáskörébe utalja.* (NÓTÁRI, 2005.)

⁶⁹ AUDOLLENT, 1951. 59.

jelenik meg a 'h' hang,⁷⁰ ahogyan Szent Ágoston is beszámolt róla a *Confessiones* című művében, hogy a 'h' hanggal kezdődő szavak az egyszerű nép ajkán elvesztették az aspirációjukat, és a műveletlenség jelének tartották, ha valaki a 'homo' szó helyett 'omót' mondott.⁷¹

Ebben a korban már a szóvégi 'm'-eket sem ejtették, így gyakran lekoptak, és ezáltal sok első *declinatio*s szóról nem lehet megállapítani, hogy *nominativusban*, *accusativusban* vagy *ablativusban* állnak-e.⁷² Az író a 'b' és a 'v' betűket is rendszeresen fölcserélte (*betacizmus*),⁷³ ami szintén általánosnak nevezhető a vulgáris latin nyelvben.⁷⁴ A szó eleji 's' előtt gyakran megjelenik a prothetikus 'i', ami olyan szóalakok kialakulásához vezet, mint a 'spiritus' szóból létrejött 'ispirto'.⁷⁵

Az író rendszeresen fölcseréli a *declinatio*kat, nyelvhasználatában időnként egybeesnek a II. és a IV. *declinatio* egyes alakjai. Előfordul, hogy genitívust használ nominativus helyett (*nulla fons* helyett *nulla fontis*), és *femininum*nak vesz olyan szavakat, amelyek egyébként *masculinum*ok lennének.⁷⁶

Audollent véleménye szerint a *de praepositio*, amely a klasszikus latin szabályai szerint *ablativust* vonzana, egyszer *accusativusi*, másszor pedig *ablativusi* esetragot vonz, amit a következő mondaton illusztrál: *ingiret grando ista de nube mala et de messes et de bineas et de orta et de poma et de iliceta ista et de oliba*.⁷⁷ A vulgáris latinban valóban előfordul, hogy egyes *praepositio*s névszók *ablativusi* esetrag helyett *accusativusba* kerülnek,⁷⁸ de az nem biztos, hogy ez egyazon felsoroláson belül is előfordulhat, ezért egyszerűbb megoldásnak tűnik az, ha a 'de oliba' kifejezést úgy értelmezzük, hogy *accusativusban* áll, de a szóvégi 'm'-hangot az író már nem hallotta, ezért nem is írta le.

Az ólomkeresztben található *apotropaikus* felirat sok hasonlóságot mutat egy nem sokkal

⁷⁰ CLACKSON — HORROCKS, 275.

⁷¹ Aug. *Conf.* I. 18.

⁷² HERMANN — WRIGHT, 2000. 40.

⁷³ HERMANN — WRIGHT, 2000. 39.

⁷⁴ A jelenség a biblikus latinságban is előfordul, valószínűleg a vulgáris latin hatása miatt. (PLATER — WHITE, 1997, 43.)

⁷⁵ HERMANN — WRIGHT, 2000. 35.

⁷⁶ AUDOLLENT, 1951. 62–63.

⁷⁷ AUDOLLENT, 64.

⁷⁸ HERMANN — WRIGHT, 2000. 54.

fiatalabb, VIII. századi hispániai felirattal, amely szintén egy jégeső elleni varázslat szövegét tartalmazza. Mindkét felirat szövege előtt és után *pentagram*ok helyezkednek el, és Krisztusra hivatkozva próbálják elhárítani a jégesőt, amit az ólomkereszt egy kígyóval, a vizigót felirat pedig explicit módon a sátánnal hoz kapcsolatba. A szövegeket ugyanúgy a Szentháromságra való hivatkozás zárja. A hispániai felirat végén háromszor szerepel az *amen* szó, majd az *alleluia* is, akárcsak az ólomkereszt szövegében.⁷⁹

Az ólomkereszt feliratán megfigyelhető fontosabb hangtani jellegzetességek⁸⁰

jelenség	a szövegben való előfordulás	a klasszikus latin helyesírás szerint
'b' helyett 'v' (betacizmus)	bipera	vipera
'b' helyett 'p'	Cabtuline	Capitoline
'n' helyett 'l'	lobis	nobis
'x' helyett 's'	defisonis	defixionis
'ch' helyett 'c'	Cristi	Christi
'm' helyett 'n'	linpidam	limpidam
'r' helyett 'l'	solberet	sorberet
mássalhangzó-kiesés	sento	sancto
'e' helyett 'i'	serpis	serpens
'o' helyett 'u'	qundu	quando
'y' helyett 'i'	ingira	ingyra
'i' helyett 'u'	defusionis	defixionis
'a' helyett 'e'	aquem	aquam
a szóvégi 'm' elhagyása	sentu	sanctum
a 'h' elnémul	abebat	habebat
synkopé	domne	domine

⁷⁹ NIETO, 2010, 551–553.

⁸⁰ AUDOLLENT, 1951. 60–62.

prothetikus megjelenése	'i'	istabat	stabat
----------------------------	-----	---------	--------

A feliratok bemutatása

Az első feliratot (1. melléklet) Siddi Kaddou közelében, egy farmon találták, és valószínűleg a Kr. u. II–III. században keletkezett. Az íráshordozó egy 45 centiméter magas, 44 centiméter hosszú és 24 centiméter vastag, kitűnő állapotban fennmaradt mészkőtömb.⁸¹

A felirat démonnevek felsorolásával kezdődik, és hasonlóan a fentebb ismertetett ólomkereszthez, egy jégeső elleni varázslatot tartalmaz. Az író felsorolta a mezőgazdasági terményekre nézve legveszélyesebb károkozókát, és ezek elhárítását kérte a megszólított lényektől, így a feliratban nemcsak a jégesőről, hanem a gabonarozsdról, a typhóni szelek⁸² haragjáról és a sáskákról is szó esik (χαλαζαν, ἐρυσείβην, ὀργή[v] τυφώνων ἀνέμων, κακοποιῶν ἀκρίδων ἔσμων). A csapások sikeres elhárításának zálogaként végül azt jelöli meg, hogy a kövek a termőföldön vannak.

A második szöveget (2. melléklet) két különböző feliraton is megtalálták, az egyik Bouchetban (A), a másik pedig Mondragonban, a mai Franciaország területén került elő. Az A-val jelölt tábla 8 x 13,4 centiméter nagyságú, a B-vel jelölt pedig 5 x 6,4 centiméter, és feltehetően a Kr. u. II. században készítették.⁸³ A B szövegnek csak a vége maradt fenn, de az A szöveg egésze jól olvasható. A szöveg legelején egy *vox magica* található, utána pedig a 'szőlőskert' (᾽ΑΛΩΗ') szót olvashatjuk,⁸⁴ majd elkezdődik a varázssformula. A felirat szerint a jégeső elhárítása Óamutha isten parancsára történik, de Abrasax is parancsot kap az együttműködésre, hogy a hatás biztos legyen (κελεῖται θεὸς ωαμουθα, καὶ σὺ συνέργει, Ἀβραάξ). Kotansky véleménye szerint Abrasax segítségül hívását az indokolta, hogy a nevének számértéke 365, ami megegyezik az év napjainak számával, így egész évben védelmet

⁸¹ FERCHIOU — GABILLON, 1985. 109–110.

⁸² Typhón átoktáblákon is gyakran szerepel. (NÉMETH, 2013a. 55.)

⁸³ BAJNOK, 2013. 729–730.

⁸⁴ Kotnasky szerint az első sorok egy metrikus idézetet tartalmaznak. (KOTANSKY, 1993. 47–48.)

tud nyújtani a jégeső ellen.⁸⁵ A kérés végül a bibliai JHWH istennév görögösen átírt alakjával, a *Jaóval* fejeződik be, ahogyan az rendszeresen az átoktáblákon⁸⁶ és a mágikus papiruszokban is szerepel.⁸⁷ A B szöveg végén szerepel továbbá a Iulius Pervincus név, amely valószínűleg a terület gazdájának neve lehetett.⁸⁸

A negyedik felirat (4. melléklet), hasonlóan az Aïn Fournában talált kereszthez, ólomból készült és valószínűleg egykor föl volt akasztva a falra, amit az bizonyít, hogy a két sarkát átfúrták. 1869-ben találták meg az ókori Traugurium, a mai Trogir közelében, szövegét kurzív latin betűkkel írták, és az első sora fölött még látszik egy korábbi írás nyoma. A szövegben egyetlen utalás van a jégesőre, és a *'legmocskosabb pokolbéli léleknek'* (inmondissime spirete tartaruce) nevezett természetfölötti lény⁸⁹ visszatartásáról szól. A szövegben számos keresztény utalás van, többek között szó esik Gábiel angyalról, a föltámadásról, Galileáról és a Jordán folyóról.⁹⁰

Az ötödik szöveget (5. melléklet) Ciliciában találták (Gülek Boğazi), és az íráshordozó egy piszkosfehér, körülbelül egy méter magas márvány talapzat, amelyen egykor Mercurius szobra állt. Egyik oldalán egy latin felirat található, amelyben az író Mercuriust szólítja meg, hogy hárítsa el a sáskákat a területről. Annak ellenére, hogy a szövegben nem esik szó jégesőről, Nieto mégis határozottan állást foglalt amellett, hogy a felirat szorosan kapcsolódik a témához.

A sáskák ugyanúgy kártevői a terményeknek, mint a jégeső, így hasonló eszközökre és formulákra van szükség az ellenük való harchoz, mint a jégeső ellen folytatott küzdelemhez.⁹¹

A hatodik felirat (6. melléklet) Bizáncból származik, és tisztán keresztény motívumkincset használ föl. A szöveg egy *historiolával* kezdődik, amelyben egy *'villámló-mennydörgő jégesővel'* teli fekete felhő emelkedik föl Betlehemből, majd találkozik egy arkangyallal, aki Isten erejével megakadályozza, hogy ártson, és elűzi *'a vad hegyekbe, ahol a kakas nem kukorékol, a faharang nem szól, és a hangja sem hallatszik'* (εἰς τὰ ἄγρια ὄρη ἔνθα ἀλέκτωρ οὐ κράζει, σημάντηρι οὐ φωνεῖ, οὐκ ἀκούεται).

⁸⁵ KOTANSKY, 1993. 51.

⁸⁶ BAJNOK, 2013. 735.

⁸⁷ NÉMETH, 2013c. 754.

⁸⁸ BAJNOK, 2013. 730.

⁸⁹ A *'Tartarucus'* szót Nieto személynévként értelmezi. (NIETO, 2010. 566–567.)

⁹⁰ CIL III. 961.

⁹¹ NIETO, 2010. 567–68.

A kakas kukorékolása visszatérő eleme a jégeső elhárításával foglalkozó szövegeknek, és megjelenik abban a VIII. századi, Carrióban talált keresztény mágikus feliratban is, amely a legrészletesebb *historiolát* tartalmazza (7. melléklet).⁹² A szöveg egy *pentagrammal* kezdődik, és egy kéréssel folytatódik, amelyben a felirat készítője az általa pátriárkáknak nevezett angyalokat szólítja meg, hogy segítsenek távol tartani a vidéktől a jégesőt. A sátánt vádolja azzal, hogy ártani akar a terményeknek, és Jézusra hivatkozva akarja rákényszeríteni, hogy ne árthasson. A szöveg az említett ólomkereszthez hasonlóan a Szentháromság említésével, ámennel, allelujával és egy *pentagrammal* zárul.⁹³

A felirat szövegében található mondatok és kifejezések közül több feltűnő hasonlóságot mutat egy 1991-ben, B Moldvában gyűjtött jégeső elleni ráolvasás szövegével, ami csak azzal magyarázható, hogy a mágikus szövegek motívumkincse időnként minden képzeletet fölülmúló módon képes dacolni az idővel, és szájhagyomány útján megőrződni. Az ima szövege a következőképpen hangzik:

„Nagy üdő elejibe való imádság

Megindula Szűzleán Szen' Margit az aranmedencével a hónya alatt, Krisztus urunknak harminchárom csepp vérivel, (...) Hova mentek, tük sárkányok, szátányok, gonosztevő emberek? Mü menyünk erre a hejre nagy jegekvel, nagy szelekvel, nagy tiltott veszedelmes üdőkvel. Tiltunk mü tükröt, sárkányok, szátányok, gonosztevő emberek, Menjetek vissza a pusztá havasokba, hol áldott mise nem áldozik, kakasszó nem szólalik, kürtöskalács istennébe nem adakoddzik! Ott igyatok, ott egyetek, ott legyen a tük asztalotok! Dicsőség az Atyának, Fiunak, Szentlélek Istennek! Ámment (Az Üdvözlégy Mária következik.)

*Pusztina (Moldva), 1991. nov. 9. Tánczos Vilmos gyűjtése. Özv. Bece Antalné Bece Anikó, 1941.*⁹⁴

Az egyezések nagyon szembeszökők, mert az ima szövege Krisztus vércseppjeit említi, mint

⁹² NIETO, 2010. 568–69. Az ártó lény elűzésének motívuma kietlen tájra nagyon ősi, a megfogalmazás pedig gyakran hasonló. (NIETO, 2010. 587–590.)

⁹³ NIETO, 2010. 551–553.

⁹⁴ <http://mek.oszk.hu/05200/05255/html/> 2015.01.06. (ERDÉLYI Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok*. Kalligram, Pozsony. 265. számú ima.)

az ólomkereszt felirata, amelyben a szintén szerepel a szent vér (*ibi nata est bitis cum senquine cristi*). A vér említése ebben a kontextusban önmagában is érdekes, mert a jégesőről alkotott ókori elképzelés szerint is képes elűzni a jégesőt.⁹⁵ A vihart és a jeges esőt a magyar népi imádságban is a gonosz erői, 'sárkányok, szátányok, gonosztevő emberek' okozzák, hasonlóan az antik keresztény szövegek által képviselt nézethez.⁹⁶

Ezek után Szent Margit, mint a trau feliratban⁹⁷ szereplő Gábiel arkangyal és az említett bizánci szövegben meg nem nevezett angyal, elűzi a jégesőt hozó gonosz lényeket, és elküldi őket 'a pusztá havasokba, hol áldott mise nem áldozik, kakasszó nem szólalik, kürtöskalács istennébe'⁹⁸ nem adakoddzik!'

A bizánci felirat szövege így végződik: *hanem menj a vad hegyekbe, ahol a kakas nem kukorékol, a faharang nem szól, és a hangja sem hallatszik, az égi és hatalmas Isten dicsőségére. Amen.*⁹⁹

A hispániai szövegben pedig ezekkel a szavakkal lesz kimondva a száműzetés: *Bolyongjon a hegyekben, és menjen vissza (oda), ahol sem a kakas nem kukorékol, sem a tyúk nem kotkodácsol, ahol sem arató, sem magvető nincs, ahol a nevek sem visszhangoznak.*¹⁰⁰ Végül ez a formula is a Szentháromság dicsőítésével fejeződik be.

Ezen hasonlóságok semmiképpen sem lehetnek a véletlen művei,¹⁰¹ az antik feliratok szövege és a népi ráolvasás között mindenképpen feltételezhetünk valamiféle közvetett kapcsolatot, de arra a kérdésre, hogy milyen úton és milyen közvetítőkön keresztül jutottak el a szöveg egyes motívumai a magyarokhoz, nem tudnék választ adni. Előrelépést jelenthetne a kérdésben a környező népek népi imádságainak vizsgálata, de az már a néprajztudomány feladata lesz.

⁹⁵ Pall. *Op. agr.* I. 35. 1–2.; NIETO, 2010. 583–584.

⁹⁶ 4., 6. és 7. melléklet

⁹⁷ (4. melléklet)

⁹⁸ 'ingyen'

⁹⁹ (6. melléklet)

¹⁰⁰ (7. melléklet)

¹⁰¹ Bajnok Dániel egy migrén elleni amulett esetében feltűnő hasonlóságot állapított meg az ókori historiolák és a népi ráolvasások között. (BAJNOK, 2013. 728.)

Összegzés

Az ókori feliratok, melyeknek célja a jégeső elhárítása volt, közös motívumkincsből táplálkoztak, de nem áll rendelkezésünkre elég adat ahhoz, hogy a szövegek egymáshoz való viszonyát megállapítsuk. Az egyes *historiolák*, motívumok és kifejezések a nagy földrajzi és időbeli távolság ellenére szembetűnő hasonlóságokat mutatnak, amit valószínűleg a mágia „alaptermészetével” magyarázhatunk. „The more primitive and older the elements of spells or charms were, the more powerful they were deemed to be. With regard specifically to the charms against hail, ancient formulas and invocations may be expanded or curtailed at will, even combined with others originating from similar sources (different types of exorcism, incantations, charms, curses etc.).”¹⁰²

Arra, hogy a protektív célzattal született ókori mágikus szövegek között több jégeső elleni formula is fennmaradt, talán az lehet a magyarázat, hogy az említett természeti csapás mindenhol komoly fenyegetést jelentett a mezőgazdasági munkát végzők megélhetésére.¹⁰³

Az egyes feliratok által alkalmazott elemek sok közös vonással rendelkeznek. Az írók először megszokták nevezni az elhárítani kívánt jelenséget, majd perszónifikálják, vagy esetleg azonosítják más ártó természetfeletti erőkkel. A keresztény közegben egyértelműen a pokolbéli teremtményekkel hozták kapcsolatba a jégesőt, de a pogányság démonhite is nagy hatást gyakorolt arra, hogy miként képzeltek el az elhárítandó jelenség mögött rejtőző személyes létezőt. A gonosz erőkkel szemben mind a keresztények, mind a pogányok kiállították a maguk védelmező hadseregét (Abraxas, Semeseilam, Adónaie, Gabriel, Szent Kristóf...),¹⁰⁴ de ezen seregek tagjai mindig az adott szerzők felfogását tükrözték, és gyakran árulkodnak arról, hogy a mágusok tudatában helyenként összefolytak a kereszténység és a pogányság határai, és a maguk szinkretizmust sem nélkülöző felfogását örökítették meg.¹⁰⁵

A protektív szövegekben olvasható démonnevek és formulák gyakran mutatnak egyezést a *defixió*kban előforduló nevekkel és fordulatokkal,¹⁰⁶ bizonyítva ezzel, hogy a mágiának egyetlen szegmense sem különülhetett el élesen egymástól.

¹⁰² NIETO, 2010, 569.

¹⁰³ AGER, 2010. 126.

¹⁰⁴ NIETO, 2010, 571–577.

¹⁰⁵ GRAF, 2009. 11.

¹⁰⁶ NÉMETH, 2013d. 742–743.

Bibliográfia

- AE: *L'Année Epigraphie*. Paris. Presses Universitaires de France 1888–.
- CIL: *Corpus Inscriptionum Latinarum*. I–, Berlin 1863–.
- ILAlg: GSELL, Stéphane (ed.): *Inscriptions latines de l'Algérie. Tome premier*. Librairie Ancienne Honoré Champion, Paris 1922.
- GMA: KOTANSKY, 1993: KOTANSKY, Roy (Edd.): *Greek Magical Amulets. The Inscribed Gold, Silver, Copper, and Bronze Lamellae. Part I*. Westdeutscher Verlag, Opladen.
- PL: *Patrologia Latina*¹⁰⁷
- PG: *Patrologia Graeca*
- SM: DANIEL, Robert W. — MALTOMINI, Franco (ed.): *Supplementum Magicum*. I–II. Westdeutscher Verlag, Opladen 1990–92.
- ALAND, Kurt — ALAND, Barbara — KARAVIDOPOULOS, Johannes — MARTINI, Carlo M. — METZGER, Bruce M. (edd.) 2012: *Novum Testamentum Graece*. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart.
- ALVAR NUÑO 2014: ALVAR NUÑO, Antón: (megjelenés alatt) „Ritual power, routine and attributed responsibility: Magi in Roman households, workshops and farmsteads”
- AGER, 2010: AGER, Britta K. : *Roman Agricultural Magic*. Doktori disszertáció. The University of Michigan. (kézirat)
- http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/75896/bager_1.pdf?sequence=1&isAllowed=y
2015.01.04.
- ADAMIK B., 2009: ADAMIK Béla: A latin nyelv története. Az indoeurópai alapnyelvtől a klasszikus latinig. Argumentum Kiadó, Bp.
- ADAMIK T., 2009: ADAMIK Tamás: *Római Irodalom*. A kezdetektől a Nyugatrómai Birodalom bukásáig. Kalligram, Pozsony.
- AUGUSTINUS: *Opera Omnia*. (PL XXXV.)
- AUDOLLENT, 1951: AUDOLLENT, August: „Double inscription prophylactice contre la grêle, sur une croix de plomb trouvée en Tunisie” in *Mémoires de l'Institut National de France* 43. Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris. 45–75.
- BADER, 1962: BADER, Françoise: *La formation des composés nominaux du latin*. Les Belles Lettres, Paris.
- BAJNOK, 2013: BAJNOK Dániel: „Védj meg engem minden démontól. Görög nyelvű védővarázslatok papiruszon és fémlemezen” in NAGY Árpád Miklós (szerk.) *Az Olympos mellett. Mágikus hagyományok az ókori Mediterraneumban*. I–II. kötet. Gondolat Kiadó, Bp. 707–738.

¹⁰⁷ A *Patrologia Latina* (PL) kötetait Jacques-Paul MIGNE kiadója adta ki 1844 és 1855 között, majd az 1862 és 1865 között megszületett négy indexkötet is ugyanazon kiadó gondozásában jelent meg. A *Patrologia Graeca* (PG) kötetait is ugyanő jelentette meg 1856 és 1866 között.

- le BONNIEC, 1972: le BONNIEC, Henri (ed.): *Plinius. Histoire Naturelle. Livre XVIII*. Les Belles Lettres, Paris.
- CAGNAT, 1923: CAGNAT, René: „Séance de la Commission de l’Afrique du Nord” in *Bulletin archéologique* 1923, Imprimerie Nationale, Paris. p. CCVI.
- CAGNAT, 1924: CAGNAT, René: „Séance de la Commission de l’Afrique du Nord” in *Bulletin archéologique* 1923, Imprimerie Nationale, Paris. p. XXVI–VII.
- CAPPELLI, 1982: CAPPELLI, Adriano: *The elements of abbreviation in medieval Latin paleography*. University of Kansas Libraries, Lawrence, KS.
- CLACKSON — HORROCKS, 2007: CLACKSON, James — HORROCKS, Geoffrey: *The Blackwell History of the Latin Language*. Blackwell Publishing. Malden — Oxford — Carlton.
- CLEMENS ALEXANDRINUS: *Opera Omnia*. (PG IX.)
- <http://mek.oszk.hu/05200/05255/html/> 2015.01.06. (ERDÉLYI Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék. Archaikus népi imádságok*. Kalligram, Pozsony.)
- FRAZER, 1993: FRAZER, James George: *Az aranyág*. Századvég Kiadó, Bp.
- FERCHIOU — GABILLON, 1985: FERCHIOU, N. — GABILLON, A. : „Une inscription grecque magique de la région de Bou Arada (Tunisie), ou les quatre plaies de l’agriculture antique en proconsulaire” in *Bulletin Archéologique du comité des travaux historiques et scientifiques*. 19 (1983), Paris 1985. 109–125.
- GRAF, 2009: GRAF, Fritz: *A mágia a görög-római világban*. Gondolat Kiadó, Bp.
- HAHN — MÁTÉ, 1972: HAHN István — MÁTÉ, György: *Karthágó*. Corvina Kiadó, Bp.
- HERMAN, József — WRIGHT, Roger, 2000: *Vulgar Latin*. State College PA., Pennsylvania State University Press.
- ISIDORUS: *Opera Omnia*. (PL LXXXII.)
- RUSTEN — KÖNIG 2014: RUSTEN, Jeffrey — KÖNIG, Jason (edd.): *Philostratus, Heroicus. Gymnasticus, Dioscures 1 and 2*. Loeb Classical Library, 521. Cambridge, MA — London.
- KOTANSKY, 1993: KOTANSKY, Roy (Edd.): *Greek Magical Amulets. The Inscribed Gold, Silver, Copper, and Bronze Lamellae. Part I*. Westdeutscher Verlag, Opladen.
- KÖVES-ZULAUF, 1995: KÖVES-ZULAUF, Thomas: *Bevezetés a római vallás és monda történetébe*. Telosz Kiadó, Bp.
- KRAHMALKOV, 2001: KRAHMALKOV, Charles R. : *A Phoenician-Punic Grammar*. Brill, Leiden — Boston — Köln.
- KROPP, 2008: KROPP, Amina: *Magische Sprachverwendung in vulgärlateinischen Fluchtafeln* (defixiones). Gunter Narr Verlag, Tübingen.
- NÉMETH, 2009: NÉMETH György: „Hulladémon, ne légy engedetlen!” in *Ókor* 8/3–4. 55–59.
- NÉMETH, 2010: NÉMETH György: „Fejfájás ellen. Gyógyító varázslatok.” in *Kaleidoscope. Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat* 1/1. 23–26.
- NÉMETH, 2013a: NÉMETH György: *Supplementum Audollentianum*. Debreceni Egyetem Történelmi Intézete — Spanish Ministry of Science and Innovation, Bp. — Debrecen — Zaragoza.
- NÉMETH, 2013b: NÉMETH György: „Jézus a császárkori mágiában” in NAGY Árpád Miklós (szerk.) *Az Olympos mellett. Mágikus hagyományok az ókori Mediterraneumban*. I–II. kötet. Gondolat Kiadó, Bp. 764–768.
- NÉMETH, 2013c: NÉMETH György: „Ártó mágia papiruszon és ólomlemezen” in NAGY Árpád Miklós (szerk.) *Az Olympos mellett. Mágikus hagyományok az ókori Mediterraneumban*. I–II. kötet. Gondolat Kiadó, Bp. 753–763.

- NÉMETH, 2013d: NÉMETH György: „Átoktáblák kontextusai II.” in NAGY Árpád Miklós (szerk.) *Az Olympos mellett. Mágikus hagyományok az ókori Mediterraneumban*. I–II. kötet. Gondolat Kiadó, Bp. 739–752.
- NIETO, 2010: NIETO, Francisco Javier Fernández: „A Visigothic Charm from Asturias and the Classical Tradition of Phylacteries Against Hail” in GORDON, Richard L. — SIMÓN, Francisco Marco (szerk.): *The Magical Practice in the Latin West*. Brill, Leiden — Boston. 551–599.
- NÓTÁRI, 2005: NÓTÁRI Tamás: „Evocatio és excantatio.” in *Jogelméleti Szemle* 2005/2. hozzáférés: <http://jesz.ajk.elte.hu/notari22.html> 2015. 01 3.
- PHILOSZTRATOSZ: „Hőstörténetét” in HAJDU Péter — BOLONYAI Gábor ET AL.: *Szemtanúk a trójai háborúról. Krétai Dictys, Frigiai Dares és Philosztratosz szövegei*. Gondolat Kiadó, Bp., 2011.
- PLATER — WHITE, 1997: PLATER, W. E. — WHITE, H. J.: *The Grammar of the Vulgate*. Clarendon Press, Oxford.
- SÁMUEL IMÁJA: *Sámuel imája. Zsidó imakönyv. Új magyar fordítás*. Chábád Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület, Bp. 1996.
- THEWREWK de PONOR 1889: THEWREWK de PONOR Aemilius (ed.): *Sextus Pompeius Festus. De verborum significatu quae supersunt cum Pauli epitome. Pars I*. Academia Litterarum Hungarica, Budapest.
- VERGILIUS: *Pásztori magyar Vergilius. Publius Vergilius Maro eclogáinak teljes szövege*. Officina, Bp. 1938.
- VIANO, 2006: VIANO, Cristina: *La matière des choses. Le livre IV des météorologiques d'Aristote et son interprétation par Olympiodore*. Paris, Librairie Philosophique J. Vrin.
- SAINT-DENIS, 1992: SAINT-DENIS, E. de: *Virgile. Bucoliques*. Les Belles Lettres, Paris.
- WÜNSCH, 1907: WÜNSCH, Richard: *Antike Fluchtafeln. Ausgewählt und Erklärt*. A. Marcus und E. Weber's Verlag, Bonn.

A jégeső elleni feliratok szövegei és fordításai (melléklet)

1. felirat

(SEG 44: 859, GMA 52, Appendix 11., Ed. pr. N. Ferchiou, N. — Gabillon, A.: „Une inscription grecque magique de la région de Bou Arada [Tunisie], ou les quatre plaies de l'agriculture antique en proconsulaire” in *Bulletin Archéologique du comité des travaux historiques et scientifiques*. 19 [1983], Paris 1985. 109–125.)

(mágikus jelek) Ορεοβαζαγρα, Ορεοβ[αζαγρα],

Αβρασαξ μαχαρ Σεμεσειλαμ στεναχτ[α],

λορσαχθη κοριαυχη Ἀδωναῖε, κύρ[ιοι]

θεοί, κωλύσατε, ἀποστρέψατε ἀπὸ τοῦ[δε]
 χωρίου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ γεννωμένων[v]
 -ἐν ἀμπελοῖς, ἐλαιῶσιν, σπορητοῖς τόπ[οις]-
 καρπῶν χάλαζαν, ἐρυσείβην, ὀργή[v]
 τυφώνων ἀνέμων, κακοποιῶν
 ἀκρίδων ἐσμόν, ἵνα μηδὲν τῶν λ[v]-
 μαιωτικῶν τῶνδε ᾄψηται τοῦ-
 δε τοῦ χωρίου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ [κ]α[ρ]-
 πῶν πάντων· ἀσινεῖς δὲ αὐτοῦ[ς] καὶ ἀ-
 φθόρους πάντοτε συντηρήσατε,
 ἕως ἂν οἶδε λίθοι γεγραμ-
 μένοι τοῖς ἱεροῖς ὑμῶν ὀνόμα-
 σιν ὑπὸ γῆς πέριξ κείμενοι
 ὦσιν.¹⁰⁸

OREOBAGRA, OREOBAGRA, ABRASAX, MACHAR, SEMESEILAM, STENACHTA,
 LORSACHTHÉ, KORIAUCHÉ, ADÓNAIE, uralkodó istenek, akadályozzátok meg és tartsátok távol
 ettől a vidéktől és a rajta levő a szőlők, olajfáligetek és vetések terményeitől a jégesőt, a
 gabonarozsdat, a typhóni szelek haragját és a károkozó sáskák raját, hogy ezeknek az
 ártalmaknak egyike se érje a vidéket, sem pedig valamennyi termését. Tartsátok meg őket
 inkább mindig sértetlenül és bántatlanul, amíg csak ezek a kövek, amelyekre a ti szent neveitek
 föl vannak írva, végig a földön fekszenek.

2. felirat

(IG XIV 2481, GMA 47, Appendix 11.; IG XIV 2494, GMA 47, Appendix 11.)

A

#ΘΩCOYΔEPKYΩ#⁵⁶?

¹⁰⁸ KOTANSKY, 1993, 52–53.

ΑΛΩΗΝΟΥΜΙΞΩΝ

ΘΕΙΧΗΟC τρέψον έκ

τούτου τοῦ χωρίου

πᾶσαν χάλαζαν καὶ

πᾶσαν νιφάδαν κ-

αὶ ὅσα βλάπτει χωρ<ί>α.

κελεύει θεὸς ωαμου-

θα, καὶ σὺ συνέργει, Ἀβ-

ρασάξ. Ἰαή, Ἰαώ.

(*a bal ansa*)

C

X Y

vacat(?)

O O

O ¹⁰⁹

THÓSDERKYÓ szőlőskert NUMIXÓNTHEI CHNOS, háríts el erről a vidékről minden jégesőt és minden hóvihart, és ami csak árt a vidéknek. Óamutha isten parancsolja (ezt), és te segíts neki
Abraxas! Iaé, Iaó

B

[— —]

[— —]

¹⁰⁹ IG XIV 2481

[— — —]

[— — —]

[— — —]

[καὶ πᾶ]σαν ν[ιφάδα]

[καὶ ὅσα β]λάπτει χώρα<v>·

[κελεύει] θεὸς Ὡαμου-

[θα, καὶ σ]ὺ συνέργει

[Ἀβρασ]ὰξ Ἴαη Ἴάω

[...Ἰ]ούλιος Περσιν-

[vac.] κοῦς.¹¹⁰

és minden hóvihart, és ami csak árt a vidéknek. Óamutha isten parancsolja (ezt), és te segíts neki Abrasax! Iaé, Iaó. Iulius Pervincus

3. felirat

(AE 1939: 136, AUDOLLENT, August: „Double inscription prophylactice contre la grêle, sur une croix de plomb trouvée en Tunisie” in *Mémoires de l’Institut National de France* 43. Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris 1951. 45–75.)

I.

(pentagram) In n(omine) d(omi)ni incipit iscrb (pentagram)

tura [a]d grandine do

mne lobis obt[i]me cab

tuline ma[— — —]rus

(egy szög helye)

[— — —]s[— — —]apiem

faciem dei ibi ista

istabat dei [—]renu[— — —]

grmnus ibi nata est

¹¹⁰ KOTANSKY, 1993, 47.

bitis cum senquine
 cristi ibi ista et ingira
 modo ter memora du
 m quendum fuit gran
 da siccitas et nulla

(pentagram) fontis aquem non abebat quid fuisti ad fontem bibam ut bibers aquem linpidam

(deina, pentagram)

eixit bipera serpis ut solberet te et dixit illi omuncio libera me de aquas malas
 et de grandine mala ego te libero de aquas malas et de grandine mal[–] ibi ista
 et ingira modo ter memora dum quentu tenet terminus iste defisonis incad
 biractimatis incad taida incad balorenu incad sentu maximu inc (pentagram)
 ad caprara incad passa de secor incad castru de mamunassen incad billa
 de abdella et difatan ~~tum~~ ingiret grando ista de nube mala et de messes et de bineas
 et de orta et de poma et de iliceta ista et de oliba in n d(omi)ni patr et filio et ispirto di sento
 Christo tuo

nomen sentu quia baleat quod ego incentivo agios agios agios emen emen

alleluia (egy szög helye) allelui[a]

(öt pentagram)

(egy szög helye)

II.

(pentagram, görög kereszt) In n(omine) d(omi)ni incipit iscrbtura

ad grandin domne lobs obtime ca
 btuline maxim tu mici ispromisera
 [a]nte faciem dei ibi ista ubi is
 [t]abat dela (egy szög helye) is et gran
 [– – –]ibi na[– – –]tus cu[–]
 nu[– – –] ista
 [–]t ingira [– – –]
 [– – –] dun qundu fuit
 granda siccitas et nulla
 fontis aquem non abebat

quid fuisti ad fontem bibum
 uti biberes aquam linpidem
 exit bibera serpis ut
 solberet te et dixit illi
 omuncio libera me de
 aquas malas et de gra
 ndine mala ego te libero de aquas malas et de grandine
 (pentagram) mala ibi ista et ingira modo ter memora dum quentum tenet terminus iste
 defusionis de incad (pentagram)
 biractimatis et indeu de incad ta ida de in[cad] balorenu de incad sentu maximu de incad b
 caprara
 de incad possa desecor de incad billa de pisi[– – –] incad castrude mamunassen de incad
 possa de abde
 lla eb inc d[– – –]t[–]i cum ingiret grando ista de nube mala et de messes et de bineas et de
 ertea
 et de poma et de oliba et de iliceta ista in n dni patr et filio et ispiro dei sento Christo tuo
 (pentagram)
 nomen sentu quia baleat quod ego incentivo agios agios agios emen emen emen alelui[a]
 (pentagram)
 (egy szög helye)
 (egy szög helye) ¹¹¹

Az Úr nevében kezdődik a jégeső elleni formula:

Legjobb capitoliumi Úr nekünk (...) az Isten arca, itt állj meg!

állt az istennek (...) ott született meg a szőlőtő Krisztus vérével. Itt állj meg, fordulj körbe, és most háromszor mondd el: Mikor nagy szárazság volt, és egyetlen forrásnak sem volt vize, miért voltál az élő forrásnál? Hogy tiszta vizet igyál? Kijött egy vipera kígyó, hogy elnyeljen téged, és, mondta annak az emberkének: szabadíts meg a rossz vizektől és a rossz jégesőtől! Én megszabadítalak a rossz vizektől és a rossz jégesőtől. Itt állj meg, és fordulj körbe, és most háromszor mondd el végig, ameddig tart a defixio (INCAD BIRACTIMATIS INCAD TAIDA INCAD

¹¹¹ AUDOLLENT, 1951. 47–48.

BALORENU INCAD SENTU MAXIMU INC AD CAPRARA INCAD PASSA DE SECOR INCAD CASTRU DE MAMUNASSEN INCAD BILLA DE ABDELLA ET DIFATAN), hogy forduljon el a gonosz felhőnek ez jégesője a vetésektől, a szőlőktől, a kertektől, a gyümölcsöktől, ettől a tölgyestől és olajfaligettől. Az Úrnak, az Atyának és a Fiúnak és a Szentléleknek nevében! Hogy hasson Krisztusod szent neve, amit ráolvasok. Hagios, hagios, hagios, amen, amen, alleluia, alleluia.

4. felirat

(CIL III. 961.)

Tabella Plumbea Traguriensis

pagina prior

† In nom(ine) d(omi)ni Ieso Cri[s]-
 ti denontio tibi, inmon-
 dissime spirete tarta-
 ruce, quem angelus Gabriel
 de catenis igneis religa[vit];
 qui habet dece(m) milia barbar ...[orum]
 [po]st resurrecti[o]ne(m) vinist[i]
 in Galilea(m); ibi te ordinavit, u[t]
 silvestria loca collamontia op
 uti ne hominebus ...
 teneris, aut tun[c d]emum o^{re}
 . . grandene invoc[e]ris. Ve[de] erg[o],
 inmondissime spirete tartaruce,
 ut ubiconqua nomen d(omi)ni audive-
 ris vel sc[ri]p[tu]ra(m) cognoveris, non p[os-]

pagina altera

[sis] ubi vellis nocere,

[ina]nte habias I[orda]nis fluvio,
 quem trans[si]re non potuisti;
 [r]equesitus quare transire non
 potuisti dixisti: quia ibi ignis
 a ganea ignifera corret; et ubi-
 conqua semper tibi ignis [a ga]nea
 ignefera c[o]rsat. Denontio tibi
 per domino meum: cave te. † † †¹¹²

előlső oldal

Az Úr Jézus Krisztus nevében parancsolom neked, legmocskosabb pokolbéli lélek, akit Gábrriel angyal a tüzes béklyókból eloldozott, aki (*Gábrriel*) a tízezer barbáré ... (...). A feltámadás után Galileába jöttél, ott azt parancsolta neked, hogy erdős és dimbes-dombos helyeken tartózkodj (hogy az embereknek ne ...), különben csak akkor (...) a jégeső(höz) légy segítségül hívva. Lásd tehát, legmocskosabb pokolbéli lélek, hogy ahol csak az Úr nevét meghallod, vagy az írást olvasod, nem tudsz

hátsó oldal

ártani, ahol akarsz, hanem ezentúl lakj a Jordán folyamán túl, amelyen átkelni nem voltál képes. Panaszkodván, amiért nem voltál képes átkelni mondtad: mert ott a tüzes Gyehennából származó tűz fut, és neked mindenütt a tüzes Gyehennából származó tűz fusson. Parancsolom neked az én Uram által: vigyázz magadra! †††

5. felirat

(AE: 1988: 1048.)

Mercuri sceptripotens, Argifonta, deorum angele,
 abige lucustarum nubis de his locis sacrosancta

¹¹² CIL III. 961.

virga tua, tuum enim simulacrum hoc in loco stat
ponendum ad proventum frugum et ad salutar[e]
remedium locorum et nationum harum;
sis propitius et placatus hominibus cunctis
et des proventus frugum omnium rerum.¹¹³

Hatalmasjogarú Mercurius, Argoszőlő, istenek hínöke, kergesd el a sáskák felleget ezekről a helyekről szentséges pálcáddal, mert a te képmásod ezen a helyen áll, hogy a gyümölcsök bőségét és ezen helyek és népek üdvös gyógyulását biztosítsa. Légy kegyes és szelíd minden emberrel és add meg minden dolgok bőséges gyümölcsét!

6. felirat

(Grégoire, H. : *Recueil des inscriptions grecques-chretiennes d'Asie Mineure*, 1 Paris, 1922; repr. Amsterdam 1968)

Ἐξορκισμός τοῦ χαλαζίου· μάβρον νέφος ἐσηκώθη ἐκ Βηθλεέμ
ἀστραπόβροντον χάλαζαν γέμον καὶ ὑπήντησεν αὐτῷ ἀρχάγγελος
δυνάμεως κυρίου λέγων· ποῦ ὑπάγεις, μάβρον νέφος ἀστραπόβροντον
χάλαζαν γέμον; λέγει αὐτῷ· ἐγὼ ὑπάγω εἰς τὰ μέρη τοῦ δεῖνου τόπου
ἀμπελῶνος ξηρᾶναι κήπον, φθειρᾶι δένδρα καὶ γεννήματα, καὶ ὀπωρόφυτα
καταλῦσαι, καὶ πᾶν κακὸν ποιῆσαι. λέγει αὐτῷ ἀρχάγγελος δυνάμεως κυρίου· ὀρκίζω σε κατὰ
τοῦ ὁράτου θεοῦ, τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ
ἐν αὐτοῖς. ὀρκίζω σε εἰς τὰ τέσσαρα κιόνια τὰ βαστάζοντα τὸν ἀσάλευτον θρόνον τοῦ θεοῦ
καὶ εἰς τὸν πύρινον ποταμὸν, μὴ ἀπέλθῃ εἰς τὰ μέρη τοῦ τόπου τοῦ δεῖνου ἀλλὰ ἄπελθε εἰς τὰ
ἄγρια ὄρη ἔνθα ἀλέκτωρ οὐ κράζει, σημαντήρι οὐ φωνεῖ, οὐκ ἀκούεται, εἰς δόξαν τοῦ
ἐπουρανίου καὶ μεγάλου θεοῦ. ἀμήν.¹¹⁴

Elhárító varázslat jégesőre. Fekete felleg emelkedett föl Betlehemből, telve villámló-

¹¹³ NIETO, 2010. 567.

¹¹⁴ NIETO, 2010. 567.

mennydörgő jégesővel, és találkozott vele az Úr seregének arkangyala, és mondta: hová mész te villámló-mennydörgő jégesővel teli fekete felleg? Mondja neki: megyek (egy bizonyos hely) szőlőskertjének területére, hogy elszáírtam a kertet, elpusztítsam a fákat és a gyümölcsöket, és megsemmisítem a gyümölcsöket, és mindenféle rosszat tegyek. Mondja neki az Úr seregének arkangyala: a láthatatlan Istenre tett esküvel kényszerítlek, aki az eget, a földet, a tengert és mindent, ami bennük van, teremtette. Esküvel kényszerítlek a négy oszlopra, amelyek tartják az Isten mozdíthatatlan trónját és a tüzes folyamra, hogy ne menj a területére annak a bizonyos helynek, hanem menj a vad hegyekbe, ahol a kakas nem kukorékol, a fáharang nem szól, és a hangja sem hallatszik, az égi és hatalmas Isten dicsőségére. Amen.

7. felirat

(M. Gómez Moreno: *Documentación goda en pizarra*. BRAE 34 (1954) 48–54)

(Signum). Pe‘r’ a a q(u)a die ri[---]o i s[. .]m recepti nonia q(uae)
 necessaria sum sup[---] auitanciu et lauoranciu
 famulus D(e)i Ceci++[---], aguro uos o(m)nes patriarcas,
 Micael, Grabriel, Cecitiel, Oriel, Ra[fa]el, Ananiel, Marmoniel, qui
 illa[s]
 nubus conti{ti}netis in manu ues[t]ras, esto; liuera de uila nomine
 S[---]
 cau ubi auita famulus D(e)i Auriolus p[..]su cineterius cum fratribus
 uel vic[i-]
 nibus suis [et?] o(m)n(e)s posesiones eius; [e]diciantur de uila e de
 ‘ilas’ auitaciones
 p(er) montes uada et reuertam ubi neq(ue) galus canta neq(ue)
 galina cacena,
 ubi neq(ue) arator e(st) neque seminator semina, ub‘i’ui neq(ue)
 nulla
 nomina reson‘a’. Adiuro te Satas p(er) issu d(o)m(i)nu(m) n(ost)r(um)
 I(es)um Xr(ist)u(m) qui te licuit
 in Cirbes ciuitate, ubi non noceas neq(ue) arbori neq(ue) mensoribus

neq(ue) u[i]{ne}neas neq(ue) frautiferis neq(ue) arboribus
 neq(ue)
 coliuem obeciari tiui, ibi est m(e)us d(omi)nissim(us) scetru ma[nu?]
 cum arte furinea eos + [..]++[--]c++ d(o)m(inu)s? + [. . .]sc? ad ora
 die p[rimo?]
 amic[--] cella p i n [. .] a u [. .] ‘so’ d(omi)ne [. .]rus[--]ni bicini ++
 auci+oracio
 s(an)c(t)i Critofori sic c[.] te [--] s(an)c(tu)[s Xrito]for(us) a
 gardinen ea ora [--]
 cum ad sui uicina, orabi s(an)c(tu)s X(rito)foru a D(omi)nu(m)
 dices: “D(omi)ne D(eu)s m(eu)s
 da mici fi ducia loq(ue)di”. D(ixit) D(omi)n(u)s: “[se]cundum co postulasti,
 ita [erit]
 et non te cotristabo”. D(eu)s siue locus, siue regio, siue ciui[ta],
 uui de reliq(ue) [g]ratiam [--] u m [--] s a [--] n [--]tas D(omi)ne
 om(ne)s
 aui(tan)tes in regio lauore culture ad[f]luenter uenit ad locum ++
 [--]
 [--] fi xi genues amp{u}utatus est caputium s[uum?]
 et consuma<uit> martirium i(n) die d[o]mi(ni)co ora VII{I} et
 reue[sus]-
 es(t) grando in pluua in alia parte mon<te> cimeteri
 [--]as ista (u)sque in od{e}ierno die. i(n) nomine Patris
 [et] Fili et Sp(iritu)s, i(n) nomine Patris et Fili, Sp(iritu)s
 S(an)c(tu)s, amen,
 amen, p(er) semp(er) amen, al(le)l(ui)a (Duo signa)
 (Signum)¹¹⁵

(...) Amely naptól fogva (...) megkaptam a noniumokat, amelyek szükségesek (...) a lakosoknak és a dolgozóknak. Az Isten szolgája Ceci[tiel] kérlek titeket, az összes pátriárkát, Micael, Grabriel, Cecitiel, Oriel, Rafael, Ananiel, Marmoniel, akik azokat a fellegetek a

¹¹⁵ NIETO, 2010. 5

kezetekben tartjátok, legyen a (...)cau nevű major mentes, ahol Auriolus Isten szolgája cineterius (temetői alkalmazott?) bátyjaival és szomszédjaival lakik és minden tulajdona van, (a jégesőt hozó fellegek) maradjanak távol a majortól és azoktól a lakóépületektől. Bolyongjon a hegyekben, és menjen vissza (oda), ahol sem a kakas nem kukorékol, sem a tyúk nem kotkodácsol, ahol sem arató, sem magvető nincs, ahol a nevek sem visszhangoznak. Urunk, maga Jézus Krisztus által kényszerítelek sátán, aki téged (kényszerít) Cirbes városában, hogy ott ne árts sem fának, sem az aratóknak, sem a szőlőknek, sem a gyümölcsfáknak, sem a fának, sem bárminek, ami eléd kerül.

Ott van az én legfőbb Uram kezében a jogarral, a bosszúállás művével őket (...) Úr (...) óráig az első napon (...) raktár (...) Uram (...) a szomszédságnak (...) Szent Kristóf imája. Így téged (...) Szent Kristóf a jégesőtől (...) abban az órában, a szomszédsághoz. Szent Kristóf imádkozott az Úrhoz mondván: Uram, Istenem, adj nekem biztos beszédet! Mondta az Úr: Ahogyan kérted, úgy lesz, és nem szomorítlak meg. Isten, akár hely, akár vidék, akár város, ahol, abból, ami megmarad, kegyet (...) Uram, (éljen meg) minden ezen a vidéken lakó a földművelés munkájából bőségesen. (Szent Kristóf) eljött (erre) a helyre (...) letérdelt, a feje le volt vágva, és a vértanúságot vasárnap, a hetedik órában érte meg. És a jégeső visszaváltozott esővé a temetőhegy másik oldalán, és egészen máig (ott maradt). Az Atya, a Fiú és a Lélek nevében. Az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében. Amen, amen, mindörökké amen, alleluia.